

KAPITADOSAN ING PASAREAN MBAH ASENG WONTEN DESA GOLAN KECAMATAN SUKOREJO KABUPATEN PONOROGO

THE RELIANCE IN MBAH ASENG GRAVE IN GOLAN VILLAGE, SUKOREJO SUBDISTRICT PONOROGO REGENCY

Oleh: Danawan Graha Taruna, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panaliten

Panaliten menika ngewrat tigang ancas panaliten. Ancas panailtenipun inggih menika 1) ngandharaken milabukanipun kapitadosan ing Pasarean Mbah Aseng ing Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo 2) ngandharaken wujud kapitadosan ing Pasarean Mbah Aseng ing Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo 3) ngandharaken paedahing kapitadosan ing Pasarean Mbah Aseng ing Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo.

Panaliten menika ngginakaken *metode kualitatif* kanthi pendekatan *naturalistik*. Panaliten menika dipunlampahi ing Pasarean Mbah Aseng Desa Golan, Kecamatan Sukorejo, Kabupaten Ponorogo. Cara pangempalaning data ing panaliten menika ngginakaken *pengamatan berperan serta (participant observation)*, *wawancara mendalam*, saha dokuumentasi. Pirantosing panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika *kamera digital, handycam, tape recorder* saha buku cathetan. Caranipun nganalisis data ing panaliten menika kanthi cara *induktif*. Caranipun ngesahaken data inggih menika ngginakaken *triangulasi sumber* saha *triangulasi metode*.

Asiling panaliten menika wonten tigang bab. Setunggal menika bab milabukanipun pasarean Mbah Aseng inggih menika cariyos asalipun pasarean Mbah Aseng. Ingkang kaping kalih inggih menika ngandharaken wujud kapitadosan ing Pasareanipun Mbah Aseng ingkang cacahipun sekawan. Ingkang kaping tiga inggih menika paedah kapitadosan ing pasareanipun Mbah Aseng. Paedah menika cacahipun wonten sekawan inggih menika paedah spiritual, paedah sosial, paedah nglestantunaken budaya saha paedah pariwisata.

Pamijining tembung: kapitadosan, Pasarean Mbah Aseng

Abstract

This study has three aims. Those are 1) Describing the origin of the reliance in Mbah Aseng grave in Golan village, Sukorejo subdistrict, Ponorogo regency. 2) explaining the form of the belief in Mbah Aseng grave in Golan village, Sukorejo subdistrict, Ponorogo regency 3) Explaining the significances in Mbah Aseng grave in Golan village, Sukorejo subdistrict, Ponorogo regency.

This study used the qualitative method with naturalistic approach. This study was done in in Golan village, Sukorejo subdistrict, Ponorogo regency. The technique to collect the data in this study used observation of participation, interview, and documentation. The tool used in this study are digital camera, handycam, tape recorder, and note book. The technique used to analyze the data is by using inductive method. In validating the data, the researcher used triangulation method and triangulation source.

The result of this study is presented in three chapters. The first is about the history of Mbah Aseng grave, it explained about the story of the grave of Mbah Aseng origin. The second discussed about the form of reliance in Mbah Aseng grave that consist of four reliences. The third one is about the significances of the reliance in Mbah Aseng grave. The significances covered four items, such as spiritual significance, social significance, conserve significance, and tourism significance.

Keywords: *reliance, Mbah Aseng grave*

PURWAKA

Tiyang Jawi menika pitados kaliyan leluhuripun. Wujud pitados kaliyan leluhuripun saben daerah tamtunipun beda. Tuladhanipun ing wewengkon Klaten wonten upacara tradhisi ngalap berkah Saparan (Yaqowiyu) kangge nguri-uri kabudayan saking leluhuripun. Wondene ing wewengkon Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo, wujud pitados kaliyan leluhuripun inggih menika pitados kaliyan pasarean kramat. Pasarean kramat ing Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo ingkang dipunpitadosi inggih menika pasareanipun Mbah Aseng.

Kapitadosan menika salah satunggaling kabudayan ing tanah Jawi ingkang kathah dipunpitadosi kaliyan masarakat jawi, mliginipun masarakat ingkang gesangipun wonten ing desa. Masarakat ingkang gesangipun ing desa taksih pitados amargi dereng kacampur kaliyan budaya ingkang modern. Kapitadosan ing Tanah Jawi menika kathah ingkang gayut kaliyan *ajaran* agami Islam. Jaman rumiyin kathah para leluhur ingkang sampun ngrasuk agami Islam.

Kapitadosan ing pasarean mbah Aseng ing desa Golan kabupaten Ponorogo menika salah satunggaling kapitadosan ingkang taksih dipunpitadosi kaliyan masarakat ing Desa kasebut. Kathah masarakat ingkang pitados manawi wonten pejabat utawi pegawe mlampah ing sacaketipun pasarean Mbah Aseng menika saged mandhap kaluhuranipun. Masarakat ing desa Golan menika pitados kaliyan kapitadosan menika, amargi sampun dados budaya ingkang dipunsiriki.

Kapitadosan menika boten saged dipunetang utawi dipunukur namung yakin. Kapitadosan saged dipunmangretosi tumrap kwalitas tiyang utawi kabecikan. Miturut Torvisk lumantar Sherliawati (2014: 6) kapitadosan inggih menika tumindak tartemtu ingkang saged ngirangi risiko.

Wondene miturut Lawang lumantar Sherliawati (2014: 6) ngandharaken kapitadosan inggih menika gegayutan antawisipun kekalih tiyang utawi langkung kathah ingkang ngewrat pangajeng-ajeng ingkang saged nuwuhaken bathi kangge kekalih tiyang kasebut utawi langkung lumantar *interaksi sosial*.

Saking andharan ing nginggil saged dipunpendhet satunggal dudutan pangretosan. Dene pangretosan kapitadosan inggih menika tumindak nrima tumrap tumindak kangge kelompok utawi individu, wonten ing ngriki tegesipun tiyang ingkang gadhah kapitadosan positif menapa kemawon ingkang dipunpitados.

GEGARAN TEORI

Pasarean miturut Poerwadarminta (1939: 474) tegesipun inggih menika paturon, pakuburan (kramatan) saking tembung lingga sare. Pasarean menika saking tembung lingga sare ingkang angsal ater-ater pa- saha panambang –an ingkang gadhah teges papan kangge sare. Pasarean ing Jawi limrahipun dipunsebut makam utawi kuburan. Ginanipun pasarean kangge nyareaken tiyang ingkang sampun seda.

Pasarean Mbah Aseng menika salah satunggaling papan ing Desa Golan Kecamatan

Sukorejo Kabupaten Ponorogo. Kathah masarakat ing Desa Golan pitados menawi pasarean Mbah Aseng menika gadhah cariyos ingkang gayut kaliyan kapitadosan-kapitadosan mistik ing Desa Golan.

PANALITEN INGGANG JUMBUH

Panaliten ingkang jumbuh kaliyan Kapitadosan Pasarean Mbah Aseng wonten ing Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo inggih menika panaliten kanthi irah-irahan *Mitos di Gunung Slamet di Dusun Bambang, Desa Kutabawa, Kecamatan Karang Reja, Kabupaten Purbalingga* dening Maria Astria Rini.

JINIS PANALITEN

Panaliten Kapitadosan Pasarean Mbah Aseng wonten ing Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo menika kalebet jinising panaliten *kualitatif* pendeketan *naturalistik*. Miturut Denzin saha Lincoln (lumantar Endraswara, 2006: 86) panaliten *kualitatif* inggih menika panaliten ingkang ngandharaken *fenomena* kabudayan miturut *empirik* wonten ing lapangan. Wonten ing panaliten menika panaliti nindakaken panaliten langsung ing papan pasarean Mbah Aseng wonten ing Desa Golan kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo. Ancasipun supados panaliti saged mangretosi saha manggihaken data *deskriptif* ingkang saged mangsuli prekawis-prekawis wonten panaliten menika.

SUMBER DARA

Data ing panaliten menika inggih menika tetembungan kaandharaken utawi tindak tanduk saking masarakat ingkang pitados Kapitadosan Pasarean Mbah Aseng wonten ing Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo ingkang dipunserat utawi dipunrekam mawi *tape recorder*. Panaliten menika ugi ngginakaken data arupi *dokumentasi* utawi referensi ingkang saged nyengkuyung data utama.

CARA MANGGIHAKEN DATA

Informan inggih menika tiyang ingkang paring informasi utawi seserepan ingkang dipunbetahaken. Wonten ing panaliten menika, informasi dipunpilih saking tiyang ingkang mangretosi kapitadosan kasebut. Informan kasebut inggih menika sesepuh utawi tiyang ingkang pitados kaliyan kapitadosan kasebut kanthi akurat.

JINISING DATA

Jinising *data* wonten ing panaliten menika *data primer* saha *data sekunder*. *Data primer* inggih menika *data* ingkang kapendhet saking *pengamatan langsung* kaliyan wawancara dening *informan* ingkang sampun dipunpilih, saha dokumentasi. *Informan* kasusun saking bapak Mismun minangka juru kunci pasareanipun Mbah Aseng saha saperangan masarakat Desa Golan ingkang mangertos bab kapitadosan menika. Dene *data sekunder* inggih menika data ingkang dipun-*telaah* saha data ingkang dipunpendhet saking buku ingkang relevan. Buku ingkang dipunginakaken

gayut kaliyan panaliten menika, buku kasebut inggih menika Sejarah babad Desa Golan dan Riwayat Kubur Keramat (Mbah Aseng).

CARANIPUN NGEMPALAKEN DATA

Cara anggenipun ngempalaken data ing panaliten menika dipunandharaken kados ing ngandhap menika.

1. *Pengamatan Berperan Serta (Participant Observation)*

Panaliten menika dipunlampahi kanthi ngawontenaken *pengamatan langsung* utawi ningali piyambak ngengingi kawontenanipun Kapitadosan Pasarean Mbah Aseng wonten ing Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo.

2. *Wawancara Mendalam*

Wawancara mendalam inggih menika pirembagan antawisipun panaliti saha informan kangge ngempalaken *informasi* saha ide kanthi pitakenan saha wangsulan, satemah saged dipunmangertosi makna satunggaling topik ingkang sampun katemtokaken. Pirembagan menika dipuntindakaken kanthi *terbuka*. *Terbuka* wonten ing ngriki tegesipun *informan* mangertos bilih panaliti menika nembe pirembagan saha *informan* mangertos ancasipun pirembagan menika.

3. *Dokumentasi*

Dokumentasi inggih menika cara manggihaken kanthi dipunserat, dipunpoto, saha dipuncathet ing papan ingkang dipunginakaken kangge panaliten. Dene, data

dokumentasi menika awujud seratan, *visual*, utawi *rekaman* ingkang sampun kapendhet. Data *dokumentasi* minangka sumber data ingkang *otentik* sasanipun data ingkang kaserat wonten ing panaliten.

PIRANTOSING PANALITEN

Pirantosing panaliten ingkang dipunginakaken ing panaliten menika inggih menika panaliti piyambak, ateges panaliti ingkang dados pirantos kangge ngempalaken data. Panaliten menika saged dipunbiyantu kanthi pirantos ing ngandhap menika.

1. *Kamera digital*, dipunginakaken kangge mendhet *dokumentasi* awujud foto menapa kemawon ingkang dipunbetahaken kangge panaliten.
2. *Handycam*, dipunginakaken kangge ngrekam *video* menapa kemawon ingkang dipunbetahaken kangge panaliten.
3. *Voice recorder*, dipunginakaken kangge ngrekam swanten informan ing wawancara.
4. Buku cathetan, dipunginakaken kangge nyathet sedaya seserepan ingkang awujud seratan saking informan.

CARA NGANALISIS DATA

Caranipun nganalisis data ingkang dipunginakaken inggih menika data ingkang sampun dipunkempalaken salajengipun dipunanalisis kanthi *induktif*. Analisis *induktif* nggadhahi ancas kangge nambahi seserepan ingkang jumbuh, lumantar proses *unitisasi* saha kategorisasi. *Unitisasi* inggih menika data mentah ingkang dipuntransformasikan kanthi *sistematis*.

Kategorisasi inggih menika upaya kangge damel *identifikasi* utawi perangan supados cetha (Endraswara, 2003: 215). Data ingkang dipunanalisis saged dipunpendhet saking asiling wawancara, gambar utawi foto.

CARA NGESAHAKEN DATA

Teknik netepaken absahipun data ingkang dipunginakaken wonten salebeting panaliten menika inggih menika *triangulasi*. Dene *triangulasi* inggih menika teknik kangge mirsani keabsahan data ingkang dipunginakaken, salajengipun data kasebut dipunginakaken kangge nandhingaken data ingkang sampun samekta. (Moelung 2000: 178).

Triangulasi ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika *triangulasi* sumber saha *triangulasi metode*. *Triangulasi* sumber dipunlampahi kanthi nyuwun andharan makaping-kaping kaliyan informan bab data ingkang sampun kapendhet kangge mangretosi kadospundi seserepan data wonten satunggaling wawancara. *Triangulasi metode* dipunlampahi kanthi cara ngempalaken data ganda ingkang aslipun data pengamatan saha data wawancara ingkang dados data pambanding.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

Mas Bang Sari inggih menika asma timuripun, miyos taun 1700 ing Desa Pesanten Tembayat daerah Surakarta.

“Mbah Aseng iku jeneng cilike Mas Bang Sari” (CLW 03)

Kramanipun:

“Mbah Aseng menika asma timuripun Mas Bang Sari”

Piyambakipun gadhah sedherek ingkang kagungan asma bang Suro.

“Mbah Aseng ki duwe sedulur, jenenge Mas Bang Suro” (CLW03)

Kramanipun:

“Mbah Aseng menika kagungan sedherek, asmanipun Mas Bang Suro”

Kekalihipun sinau ngaos saha sinau bab ajaran agami Islam dhateng Pangeran Wijil Tiba (Kyai Ageng Tembayat).

Wondene Mas Bang Sari saha Bang Suro ngabdi dhateng Sinuwun Pakubuwana II (Raja Mataram ing Kartasura). Bang Sari dipundadosaken calak utawi juru kitan, dene Bang Suro dipundadosaken prajurit.

Mbah Aseng menika tepang kaliyan Mas Gerandi lajeng mbangun paguyuban kangge nerak Walandi. Walandi meika ugi boten remen kaliyan Mbah Aseng. Tiyang Cina ugi mlebet ing paguyuban menika. Paguyuban menika nate perang kaliyan Walandi ananging kalah. Lajeng Mbah Aseng mlajeng ing saben papan panggenan, ndilalah papan panggenan ingkang kangge umpetan Mbah Aseng menika saged migunani tumraping masarakat ing sacaketipun.

Sawijining dinten Mbah Aseng dipuncepeng kaliyan Walandi amargi sampun konangan anggenipun umpetan. Mbah Aseng menika sampun kalah saha badhe dipuntembak. Ananging Mbah Aseng menika nyepatani manawi sinten kemawon ingkang tumindak awon kaliyan Mbah Aseng,

piyambakipun bakal dipunganggu. salajengipun Mbah Aseng seda amargi dipuntembak kaliyan Walandi.

Wujud kapitadosan kapitadosan pasarean Mbah Aseng menika wonten sekawan kados ing ngandhap menika.

1. Aparat Negara TNI/POLRI boten pareng damel prekawis ingkang saged damel masarakat Desa Golan rusuh.
2. Boten pareng tumindak ingkang ala wonten Pasareanipun Mbah Aseng utawi kedah njagi unggah ungguh.
3. Boten pareng sapa aruh ingkang awon ing papan Pasareanipun Mbah Aseng wonten ing Desa Golan.
4. Kala Rumiyan Masarakat Desa Golan Boten Kenging Dados Aparat Negara TNI/POLRI.

Pamanggihipun masarakat Golan tumrap kapitadosan ing Pasarean Mbah Aseng wonten Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo, inggih menika:

1. Aparat Negara TNI/POLRI boten pareng damel prekawis ingkang saged damel masarakat Desa Golan rusuh.

Masarakat Desa Golan taksih mitadosi sejarahipun Pasarean Mbah Aseng. Dumugi samenika kapitadosan kasebut taksih dipunugemi kaliyan Masarakat Desa Golan. Masarakat Desa Golan taksih nglestantunaken kapitadosan menika. Ananging masarakat Desa Golan saged milah menapa ingkang sae menapa ingkang ala. Supados boten jrumus wonten

tumindak ingkang ala saha saged ngganggu swasana tentreming Desa Golan.

2. Boten pareng tumindak ingkang ala wonten Pasareanipun Mbah Aseng utawi kedah njagi unggah ungguh.

Pasarean Mbah Aseng menika kalebet papan ingkang kramat wonten Desa Golan. Para masarkat Desa Golan njagi sanget papan menika. Boten pareng warga asing ingkang tumindhak ala utawi kedah njagi tata krama saha unggah ungguh menawi badhe tindhak dhateng Pasareanipun Mbah Aseng. Amargi menawi boten saged njagi unggah-ungguh tiyang menika saged gerah. Kapitadosan menawi boten saged njagi unggah-ungguh wonten Pasarean menika saged gerah sampun dipunpitadosi kaliyan masarakat Desa Golan, amargi kaptidosan menika sampun dipunanggep budaya ingkang kedah dipunlestantunaken.

Paedah kapitadosan pasarean Mbah Aseng saged dipunperang kados ing ngandhap menika.

- a. Paedah spiritual

Paedah spiritual saking kapitadosan ing pasarean Mbah Aseng inggih menika kangge ngemutaken masarakat Desa Golan menapa kemawon ingkang boten angsal dipunlampahi supados boten manggihaken sambekala utawi kacilakan. Ancasipun supados gesangipun ayem saha tentrem.

- b. Paedah sosial

Paedah sosial saking kapitadosan pasareann Mbah Aseng inggih menika saged

dipunginakaken kangge sarana sosial ngraketaken tali silaturahmi, solidaritas, rukun, gotong royong, kekulawargaan, sesambetan antawisipun masarakat Desa Golan tanpa mbedakaken status sosial saha status ekonomipun lumantar tradhisi nyadran pasarean Mbah Aseng.

c. Paedah Nglestantunaken Budaya

Masarakat Desa Golan menika taksih ngugemi kapitadosan ingkang wonten ing pasareanipun Mbah Aseng. Masarakat pitados kaliyan perkawis menika amargi taksih pitados kaliyan leluhuripun. Prekawis wonten ing salebeting kapitadosan menika boten pareng dipunterak supados boten kenging tumindak-tumindak ingkang boten ngremenaken. Kajawi menika, masarakat ugi ajrih nilar budaya menika ancasipun supados saged gesang ayem saha tentrem.

d. Paedah Pariwisata

Paedah pariwisata saking kapitadosan Pasarean mbah Aseng inggih menika masarakat sakiwa-tengenipun Desa Golan sami rawuh mirsani acara nyadran wonten ing pasareanipun Mbah Aseng saben wulan Sura.

DUDUTAN

1. Milabukanipun pasarean Mbah Aseng menika ngandharaken asal usul cariyosipun Mbah Aseng ing Desa Golan, Kecamatan Sukorejo, Kabupaten Ponorogo.
2. Wujud kapitadosan kapitadosan pasarean Mbah Aseng menika wonten sekawan cacahipun.

3. Paedahipun Kapitadosan Pasarean Mbah Aseng wonten ing Desa Golan Kecamatan Sukorejo Kabupaten Ponorogo menika wonten sekawan paedah inggih menika paedah sosial, paedah nglestantunaken budaya, paedah pariwisata saha paedah sosial.

KAPUSTAKAN

- Endraswara, Suwardi. 2006. *Mistik Kejawen (Sinkretisme, Simbolisme dan Sufisme dalam Budaya Spiritual Jawa)*. Yogyakarta: Narasi.
- Koentjaraningrat. 1990. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Moleong, Lexy J. 2007. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya.
- Muhadjir, Noeng. 2000. *Metodologi Penelitian Kualitatif Edisi IV*. Yogyakarta: Rake Surasin.
- Nasution, S. 2003. *Metode Penelitian Naturalistik Kualitatif*. Bandung: Tarsito.
- Purwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: J.B.Wolters Uitgewers Maatschappij.
- Rini, Maria Atria. 2007. *Mitos Di Gunung Slamet Di Dusun Bambang, Desa Kutabaya, Kecamatan Karang Reja, Kabupaten Purbalingga*. Skripsi S1. Yogyakarta: Program Studi Pendidikan Bahasa Jawa, FBS Universitas Negeri Yogyakarta.
- Sukandi. 2006. *Penelitian Kualitatif Naturalistik dalam pendidikan*. Yogyakarta: Usaha Keluarga.
- Sherliawati, Widya. 2014. *Kepercayaan Masyarakat terhadap Dukun: Studi kasus di Lingkungan 5 Kelurahan Yukum Jaya Kecamatan Terbanggi Besar Kabupaten Lampung Tengah*. Skripsi S1. Bengkulu: jurusan Sosiologi, Fisipol Universitas Bengkulu.